

ВЫДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА
»ПРОСВѢТА« В УЖГОРОДЪ.

Ч. 13.

ЧОГО НАМ ВЧИТИСЯ
од
даньских селян?

Написав

Микола Творидло.

Цѣна 3·50 Кч.

I

9

2

2

ПЕЧАТНЯ „ПОЛИТИКА“ В ПРАЗЬ.

Выдавництво Товариства „ПРОСВѢТА“
ч. 13. в Ужгородѣ. ч. 13.

Чого нам вчитися од даньских селян?

Написав
Микола Творидло.

Цѣна 3·50 Кч.

Печатня „Політика“ в Празѣ.
1922.

Вступне слово.

Здається нема межи нами такого, щобы нѣчого не чув про край Данію, та про тамошних жителїв. Богато вже людей из цѣлого свѣта ходило в Данію подивитися на той край. Много вже книжок выйшло на всѣляких мовах, в которых пишуть про Данцѣв.

Щож то за край дивный та Данія? Де она, та чим она и є є жителѣ так вславилися на цѣлый свѣт? Ци войовники они великѣ, ци може так чудовѣ-шумнѣ мѣста або села у них, ци може люде іншѣ нѣж де инде, ци якѣ скарбы нечува-нѣ є у них, що люде не жалують нѣ гроша, нѣ часу, нѣ труду на то, щобы на Данію подивитися?

Нѣ не то. А щось зовсѣм іншого! Скажеме причину: Нѣгде на свѣтѣ, а тольки в Данії усѣ селяне и селянки земледѣльцѣ кончать так само высокѣ школы, як примѣром учительѣ, адвокаты, священники и лѣкарѣ, або властите-тельѣ великих двороб. Они кончать так званѣ „Высшѣ селянскѣ школы“, якѣ сами для себе закладають, и суть так само розумнѣ и интелигентнѣ, як тамтѣ а не встидаються працювати руками на полі. А умѣють так мудро на землї газдувати, так є є оброблювати власныи руками, що нѣгде земля не оплачується так, як в Данії. В Данії найваж-нѣйшим и першим в державѣ есть селянство. И мовы нема о том, щобы другій стан, примѣром купецкій, ремесельный, ци іншій одважив ся погорджувати селянином; але що больше, кождый уважає собѣ за честь из селянином приятелювати, бо селянській стан тут панує. И приходить думка: як оно до того прийшло? Чому у нас так не є? Ци не моглобы так и у нас бути? Так звѣдує себе и других не один на свѣтѣ, та иде до Данії, бо хоче там таки наочно ви-дѣти тѣ селянскѣ высокѣ школы, тѣ способы газдовая,

те житя их и думає: А може и у нас удастся так wysoko поднести наш селянський стан?! И не дивно, що коли приїдеш до Данії, то можеш видѣти на селах подорожных з усѣх країв свѣта: Англійцѣв, Американцѣв, Японцѣв, Українцѣв, Россіян, Чехов, Французов, Болгар и т. д., а всѣ они учатся розуму од данських селян.

Але не кождому з нас стане так много грошей та часу, щоби в Данії бути. Для того пишеме от ту книжочку про Данію, та про єї жителїв, щоби дащо научився од них и той, котрый сам не може у них бути та очами видѣти. А варто учитися всего од того народа, бо хоч и найменший он межи народами свѣта, але культурою он на самом перєдѣ.

Данія и єъ жителъ.

Хто ъде до Америки а доѣжджає вже до надморскаго нѣмецкого мѣста Гамбурга, то по дорозѣ почує, як люде говорять: праворуч на побнѣч лежить край Данія. Алѣ єъ не видко, бо край той втиснувся узким пасмом глубоко в море од решты сушѣ-землѣ, так як рука людска од тѣла. З усѣх сторон свѣта он окружены водою од заходу и побночи Пбвночним (нѣмецким) морем, од сходу Балтійским, а лиш з полудня злученый з сушею на широту 90 *km*. Довкола того краю, а головно на схбд сонця выглядяютъ из под воды невеличкѣ островы и всѣ разом, а з них 5 досить великих, належать до Даніѣ. Належать до неѣ ще деклька острововъ далеко на побночи, але о тых говорити не будеме, бо они менше важнѣ.

Данія, то малый край, бо всего 38.340 *km²*. Мало больша простором од Подкарпатскоѣ Руси — коли будеме числити єъ од Попраду до Тисы, а в троє больша од простору тоѣ Подкарпатскоѣ Руси, яка теперь має автономію (12.500 *km²*). Живе там два з половиною миліоновъ душ, то есть 5 разовъ больше як на автономной Подкарпатской Руси. З них 62% селян земледѣлцѣв, то есть о 10% менше, як у нас (72%). По народности усѣ они Данцѣ. Не змѣшанѣ з чужими народами так як у нас. Можеме сказать, що Данія то одна велика родина. Данцѣ творять окрему державу. Державою володѣє король при помочи министровъ, але мусить придержуватися законовъ, якѣ ухвалює соймъ выбраний цѣлым народом.

Окружена з усѣхъ сторон морем, не має Данія близко сусѣдівъ, кромѣ одных Нѣмцѣв з полудня. Тай з тими не живе в згодѣ. Нѣмцѣ величкѣ, сильнѣ забрали им насильно в 1864 р. два краї Шлезвик и Голштин заселенѣ Данциями, а од того часу панує ворожнеча*). З інічими народами Данцѣ живуть в згодѣ, и з Шведами и Норвежцями навѣть в приязни, бо то родаки.

Природа зовсѣм не щедро обдарила Данію богацтвом. На западѣ сонця бѣ об береги сѣре Пбвночне, чи як ка-

*) Теперь, як нѣмцѣв побито, вернув Шлезвик назад до Данії.

жуть Нѣмецкѣ, море. Правда, скалистый берег боронить землѣ и жительѣв є є од тяжких хвиль морских гейбы зубами, але вода вдираєся нераз в сушу, заливає та заносить пѣском. А з высохлым пѣском бавиться весело вѣтер та розносить далеко в сушу, ровну гейбы стбл. З морем воює отужѣлый житель, ставить перешкоды, щобы рятувати землю. Умѣє з морем воювати, бо од вѣков привык до него. Але и дальше на схбд сонца земля не дуже лѣпша, она больше мочариста и також пѣскова. Краина та вымagaє тяжко працѣ, щобы выдала добрѣ плоды. В таком краю не може выростати іншій народ, як народ, що привык до тяжко працѣ, ощадный, а при тѣм глубоко побожный.

О много бѣльше приязна природа на згаданых вже 5 островах Балтійскаго моря. Тут значно теплѣйше и спокойнѣйше. На островах земля богата, родюча, прекрасна. И люде тут вже іншѣ, веселѣйшѣ. Люблять свою землю, море, а море их. Тут також лежить столиця Данії — Копенгага.

В цѣлѣй Данії, завдяки морю, нема остроў зимы, але и лѣто нѣколи не дуже горяче. Часто перепадають дощи.

Не найдеш тут высоких гбр, звычайно рѣвнина.

Видиме з того, що Данія нѣчим не є надзвычайна. Земля досить убога, декуды навѣть дуже бѣдна, не має нѣяких майже підземных скарбов, нѣ угля, нѣ нафты, нѣ дорогого каменя, нема там мѣсця для фабрик великих, нѣ для копалень, нѣ для велико працѣ торговлѣ з усѣми сторонами свѣта. Кормителкою есть лиш одна земля. А хоч не дуже плодовита она, то однак для каждого Данця дуже дорога. Любить Данець свою землю! Любить памятки своих предкѣв! бо як их не любити? Кожда пядь то землѣ говорить йому о тѣм, як славнѣ його предки боронили є є колись перед чужинцями, як зрошували є є кровю свободы. Каждый Данець гордый на своих предкѣв, гордый на свою землю, знає є є, бо каждый стараєся познанти кожде мѣсто, любить є є душою и тѣлом, хоть як тяжко на нѣй працює.

Нема в Данії оборонних твердинь, як у інших народов Европы, и не треба єму. Знає, що ними не борониться, бо за малый, а тому бн взявся творити інши твердынѣ, боронити рѣдны край іншою зброюю — культурою. Данець стараєся двигнути свой край таク высоко, щобы не потрѣбував дбати о чужу ласку, вже не говориме о чужій хлѣб. Данія своим хлѣбом з то з худобно землѣ здобутым ще й других живить. А живить нѣ лишь хлѣбом,

але и словом мудрым, наукою, примѣром. Культуру свою Данцѣ поднесли так высоко, що чужѣ о их ласку забѣгають, их хлѣба просить. А сього досягли они через науку, через школы.

Даньскѣ оброннѣ твердынѣ. (Высокѣ селянскѣ школы.)

Було то в 1870 роцѣ. Нѣмцѣ побили на голову Француздѣв та много з них забрали в полон. Один францускій офицер не мгъ выдржати неволї, вырвавшися та зачав втѣкати в сторону Даніи. Нуждував страшно на пути — не знав нѣмешкоѣ мовы, а францускою не одважившися заговорити. Вже опускали його силы. Упав на березѣ рѣчки. Най вже дѣєся, що хоче! Блудными очима повѣв на другій берег з тревогою глянув на великий бѣлый будинок. Його бн лякався, бож там може жити Нѣмець, якій його зараз зловить. Глядить а на будинку напись не по нѣмецки а по даньски: *Frigiden* — свобода! Збрвавшися, напружив силы перейшов мост и закликав радостно: Я в краю свободы, я в Данії! Напись звернена в нѣмешку сторону гейбы говорить: Хто перейшов ту рѣчу, той станув в краю свободы в Данії. А тѣ Данцѣ за рѣкою зараз в Шлезвику — они в неволї. А там в Данії зараз в найближшом селѣ. Там красуєся на всю околицу, аж геть за границѣ краю перша гранична твердьня, яка боронить маленькій народ даньскій перед сильным нѣмецким: Асков — народній университет, найвища народня школа збудована 1867 р. Се була перша высока школа всенародної освѣти для селянських мас, яка стала матерем усѣх нынѣшніх даньских высоких селянських шкбл. Числять их днесе вже по над сто. А чим славнѣ тѣ высокѣ селянскѣ школы? Тим, що они стали основою, угольним каменем, до двигненя просвѣты серед даньских селян — до просвѣты найвишої в цѣлому селянському свѣтѣ.

А яка тому причина, що они так розвинулися? Хиба не було до того часу в Данії народних школ?

Були! Були школы народнѣ по селах як у нас, були по мѣстах мѣшанськѣ школы, були вечернѣ школы для дорослої молодежи. Були приготовляючѣ школы для будучих народних учителїв (препаранды) — и середнѣ школы гімназійнѣ, в которых приготовлялися ученики до найвишої школы — университету.

Були университет, де можно було вчитися на лѣкарїв, адвокатїв, судїв, священникїв и т. д. Були також школы

фаховъ: торговельнѣ, господарскѣ, промысловъ, ремесльнѣ, техничнѣ низшѣ и высшѣ. Словом були такѣ школы, якѣ є днесъ и в иных державах, у иных народов. Але було так як у иных, як и у нас. Однѣ кончили навѣтъ найвисшѣ школы, а для других, т. е. для селян и робдтников були доступни ледво сельскѣ школы, або и нѣяких не було. Народнѣ масы були темнѣ, бѣднѣ, голоднѣ. Дармо взыав апостол идеѣ просвѣты даньских селян, Грундтвиг, даньску ингелигенцію, щобы раз вже зачала розширяти высшу просвѣту серед селян, бо до неѣ мають они також право и єѣ конечно потребують! В том видѣв добро цѣлого дачьского народа. Але жадав, щобы науку подавати им приступно. Грундтвиг розумно дивився на справу. Знав, що нарбд селянський есть консервагивный, недовѣрчивый. Знав також, що даньский нарбд религійний, але религія та бездушна; не треба єї одбирати, бо не отбереш, але треба оживити, зробити зрозумѣлою, бо то народній скарб. А бн сам був религійный. Був певный, що религійнѣ науки здобудуть довѣре до учителїв у тых недовѣрчивих, темних селян. Знав що селянин, так як каждый чоловѣк, хотїв бы стати лѣпшим, высшим, благороднѣйшим. Треба йому дати щось таке, що розбудило бы охоту до житя и працї. Треба такоѣ школы, яка буде тѣшити и зворушувати здорову душу религійного Даньца, яка буде вчити, що треба працювати и любитися, бо того Бог хоче!

Був переконаный, що сам нарбд схопиться до науки, коли одчує, що она йому смакує, що учителї є йому прихильнѣ. Грундтвиг написав книжку: „Думки про основання школы для дорослих селян“. У той книжцѣ жадав межи іншим, щобы учителї згромаджували коло себе людей, учили их, щобы вскеплювали в душу селян любов до культури старих даньских предкбв; щобы ширили религійно-историчне вихованє (так як Жиды у своїх божницях), та почутя красы (так як стариннѣ Греки) и любов до славної даньскої старовини. Не жадав, щобы учителї напихали лиш розум збиранем вѣдомостей.

На жаль не много нашов ученикбв та прихильникбв для своїх наук. Але таки нашов! Його ученики зачали братися до роботы! Ось його ученик Колд, закладає першій университет народный — високу селянську школу в Данії на островѣ Фіоніѣ 1851 р. Колд, сын шевця (шустра), сам не дуже ученый, але за то бувалый у свѣтѣ. Був в Смирнѣ, Єрусалимѣ, Римѣ, а з Триесту вертає пѣхотою аж до Данії, та тягне за собою на возику майно, яке збрав в чужынѣ — книжки. Збрав их на то, щобы з них свбдї нарбд учити. Тут дома нашов науку Грундт-

вига, яка ще більше збудила в н'єм любов до свого народу і йому, побожному, впала дуже до вподоби. Береся до роботи так як Грундтвиг учив. Та немає на то грошей ан'є підпоры. Ходить бувало літом по полях, а зимою по домах та вчити людей, як мають любити Бога та вітчину, яка красна даньска старина. Незадовго удаєся йому стягнути старших і молодших до своєї школи. Сходилося в початку 10 до 20 людей в околиці. А Колд мав великий дар бесіди. Народ залишений, темний зачинає поволи в'єрити свому учителеви, зачинає горнутися коло него.

Се був перший практичний крок з наук Грундтвига.

Майже одночасно закладає також другій ученик Грундтвига, але вже ученый, професор, іменем Флор, високу селянську школу в Шлезвіку. А закладає на то, щоби ратувати тамошніх Данциїв селян перед знімченєм, бо интелигенція в Шлезвіку була німецька і робила з селянами, що хотіла. Об'єт школи були завязком других шкіл.

Але дальша робота йде тяжко, бо мало хто розуміє Грундтвига, а много було і таких, що висміювали його. Знов серед селян мало хто розуміє тих немногих Грундтвигових учеників — своїх учителів. И треба було аж страшного удару для Данциїв. Треба було, щоби прийшла вбійна межа Німцями і Данциями за данській Шлезвік в 1864 р.! Треба було, щоби Данциї війну програли, стратили Шлезвік, та щоби своїми очима виділи, як они слабі, малі, нуждені. До тепер вождь народа були зарозумілі. Ім здавалося, що по их боці стоить Англія, Франція, що сам Бог потребує Данії.

Теперь узріли, що нема вже на кого надіятися, що треба шукати ратунку у собі самих. Узріли, що не поможе плач, скарги перед чужими, не поможуть самі збори, собрання, але треба щось іншого: цільний нарбд мусить одродитися! А нарбд та головно селянські маси. Алеж они темні! Треба, щоби интелигенція взялася до роботи просвіщати і двигати з бੰды.

І знов стає Грундтвиг, та голосить свої науки до интелигенції. Аж тепер більша частина интелигенції признала йому правду і взялася до роботи.

Із Шлезвіка втікає до Данії з Флорової школи переслідований німцями учитель тої школи Скредер. Молодий богослов, повний охоти до роботи і любви до народа, переходить границю і зараз таки при самій границі в маленький осіл Асков закладає нову високу селянську школу — сучасну твердиню проти ворога.

Розбитъ, збудженъ селяне шукають потѣхи и розрады та находять єв в той школѣ гейбы в церкви. И горнуться сами довкола учителя, довкола народньо-религійноѣ школы. Тым часом в той школѣ з'являються найлѣпшѣ учителї, их удержануть самѣ ученики своими оплатами. З тої школы выходять новѣ люде.

Богато інших иде за примѣром Скредера та закладають по селах новѣ высокѣ школы. Звычайно ходять в початках од села до села збирають людей, переконують, доказують потребу науки, доки не удається оснувати школу. Школы зачали рости. Але межи ними найлѣпша школа в Асковѣ стає матерем усѣх інших. В них, зимою через шѣсть мѣсяцїв учаться дорослї мужчины, звычайно од 18 до 30 року, а лѣтом через шѣсть мѣсяцїв дѣвчата та жони. Буває нераз скончить хотися таку школу, та іде ще до Аскова. Од 1878 року приймається до Аскова вже лиш тих селян, що вже були в одній з высоких школ. В Асковѣ суть днесь також курсы для тих, що хочуть бути учителями в высоких школах.

Народ так полюбив свої школы и так до них привязався, що дальше сам их вже закладає, сам старається придбати учителїв, сам власним коштом удержанє, коби лиш послухати наук, гейбы бы сам хотїв одзыскати в нутрѣ то, що стратив в користь Нѣмцїв.

Од часу засновання школы в Асковѣ до 1870 року заложено аж 50 новых школ, а нынѣ є понад 100. Не один учитель чи богослов з охотою пробував того щастя, щоби стати учителем народа, не один упав, але многї з них сталися правдивими апостолами науки серед широких мас селянських. Нынѣ вже основна робота покончена гейбы велика будова.

А Грундтвиг дочекався того, що приятелѣ з вдячности для него зложили єму — як мав вже 70 лѣт — гроши в ѿарѣ на то, щоби засновав свїй народній университет. Заложив ѿн його в столицї Данії Копенгагдзѣ. Познѣйше перенесено єго до села Лінкби, бо в столицї ѿн не йшов добре. И дивно, всѣ высокѣ школы заложенѣ лиши по селах, а не по мѣстах. Ученики ци ученици харчуються, звичайно, у своїх учителїв, разом при одному столѣ, а в початках навѣть з одної єли мыски, щоб не одвикати од домашньої простоты. Днесь вже в цѣлбї Данії нѣхто з одної мыски не єсть, тым менше в школах. Ученики знають, що хоч ходять до тих высоких школ и навчаться много, то ни один з них не кине газдовства, не пойде до мѣста на писаря, на „пана“, але верне назад на газдовство, де буде дальше орати, сїяти, гнїйті возити, молотити. Але

буде своим паном. А праця на полі не лишень не пони-
зує нѣкого, але противно кождый гордый з того, що не с
писарем, але паном у своїм газдствѣ. А школы тѣ кон-
чають и хлопцѣ и дѣвчата.

Цѣлею таких школ есть загартувати молоде поколѣння
до житя народнього, до небезпеченств на то, щоби оно
умѣло их поконувати. Кожда та школа є в першѣй мѣрѣ
основана на основах религійних. Дотеперѣшнѣ досвѣдь
выказали, що лиш тѣ учитель могли мати в школах повный
успѣх и здобути провод, яких наука и ширене просвѣты
опирається на религійно-моральних основах. Просвѣта и
религія в однѣм рядѣ. Правда, то може не одним не подо-
баєся, але оно подобається Данциям. Ся єдноть науки рели-
гії однак не полягає в выучуваню правил религійних, лиш
морали в религійному дусѣ. А вчать в тих школах ось
чого: історії и географії данського народа й цѣлого свѣт-
та, рѣднощ мовы литературы и писменства красного, исто-
риї церкви, наук природы (физика, хемія, ботаника), спѣву,
тѣлесных вправ, рисунков, англійскої мовы и т. д. Учени-
ки одбивають подорожъ по цѣлой Данії, щоби єї добре
познати. Але плян мас звичайно кожда школа іншій, хоч
усѣ до себе подобнѣ. Кромѣ того бувають часто сборы
селян з околиць, щоби новому дознатися, та пора-
дитися.

Не одного здивує, що там не вчать нѣчого практич-
ного, як прим.: ремесла, хлѣборобства чи купецтва, бож
так жадав бы кождый наш чоловѣк, а до іншої школы
не йшов бы. Не один скаже: Шо кому з такої школы, як
не навчитися чоловѣк нѣчого практичного, такого що да-
вало бы йому хлѣба в руки, заробок.

На око оно права.

Данській селянин знає вже добре якої школы йому
потреба, коли сам вже днесь заложив собѣ до 100 таких
школ, а в них що року є над 6000 учеників. Хто знов хо-
див до такої школы не розстається з нею и познѣйше.
Навѣть тѣ найхудобнѣйшѣ, що мають заледво хижу та
городець коло неї, тѣ так званѣ „домкарѣ“ и тѣ постара-
лися заложити собѣ таку високу школу в селѣ Керегавѣ,
щоби и они могли учитися так як богатшѣ. А в их школѣ
стоить красный памятник борца за поднесеня положення
тих худобных, Петра Ганзена, такого худобного як и они.
Сами складалися на той памятник, щоби почтити його
заслуги. Днесь усѣ знають, що якраз тым школам вдячна
є Данія за так великий поступ в земледѣлствї, в органи-
зації селян, в усуненю чужих купцїв, промисловцїв. Шко-
лам тым завдячує Данія тѣ так красно розвиненї читальнї,

господарскѣ товаритства, господарскѣ школы, цѣлу хлѣбоборбску организацію. Им завдячуєся то, що в цѣлобї Данії не найдеш неписьменного чоловѣка, що в кождой навѣть найхудобнѣйшой хатѣ найдеш часописи, книжки, а славнѣ народнѣ пѣснѣ гомонять по цѣлому краю, та розносять славу великим данським людям. Школам тым треба завдячiti чистоту по селах, здоровля у людей, силу тѣла и волї. Пропало на все давне піаньство, жебранина, злодѣйство та іншѣ людскѣ поганѣ звичаї. Любов батькобвщины, своеї державы, свого рѣдного слова, все то овочи селянських высоких школ.

Ци ще замало того? Ци замало и то, що данській селянин не лиш є вольный, є свободный, але ще и панує? Ци не вдячна Данія школѣ за то, що нѣхто навѣть найсильнѣйшай є є не переможе, бо кождый данській дом то правдива твердня?!

Годѣ вычисляти усе то, що дали Данії тѣ школы. Навѣть та их релігійность єсть взнеслїша и розумнїша, а не так слѣпа, бездушна як де-инде. Вже в 1883 роцѣ писав про выслѣды тых школ інспектор господарства Бунс, чоловѣк высоко цѣненый, таке: ученики, що выходять з народних высоких школ, выглядяють так гейбы приходили з іншого свѣта. Их способности и их охота до науки незвичайнї. Треба подивляти их интелигенцію и розсудность. Они способнї до великих дѣл. Кождий щирый приятель молодежи мусить бути приятелем тых школ.

А вже найбльше заслуги мають тѣ школы в розвитку селянських кооперативов-спблок. Данськѣ спблки и то головно спблки молочарскѣ піднесли молочарску господарку в Данії, а за нею цѣле сѣльске господарство так высоко, що звернули на себе не меншу увагу свѣта, як тѣ школы. Тож о них мусиме тут заговорити.

Данськѣ кооперативнѣ спблки.

О том, як великій вплив мали школы на розвиток кооперативов-спблок в Данії, свѣдчать найлѣпше слова бувшого данського министра Ляссена: школам треба завдячiti, що кооперативнѣ спблки так ширяться по цѣломъ нашомъ краю в користь не лиш селян, але и цѣлого нашего народа, та що не буває у нас таке, як у других народов, де є навѣть гроши, але немає выховання для зрозумѣння коопераціи а через той брак дозрѣлости членов спблки розпадаються.

Іншими словами министер ось яку науку дав другим народам: Коли хотите освободити себе из рук чужих купцїв,

торговцѣв, чужих фабрикантѣв, ремесельникѣв, коли хотите свои плоды сами продавати и сами хотите куповати господарскѣ потребы, коли хотите освободити себе од лихвардѣв, коли хотите двигнути свое сѣльске господарство выше, щоби мати лѣпшѣ доходы, щоби бути самостійними, то мусите навчитися од Данцѣв одного: школами приготовлятися до закладаня и веденя спблок. В спблцѣ сила, але лиш тогды, як в спблцѣ є члени розумнї.

А знов учитель господарскої школы в Далюм Лангкаже: В земледѣльствѣ малѣ хлѣбороды уже перевысшили у нас (в Данії) власникѣв великих двордѣв. Их коровы вже не гбршѣ тамтых, а масло выроблюване в спблках кооперативных, в селянських молочарнях має в Европѣ першу цѣну. И справдѣ: Данцѣ в организацїї спблок доказали попросту чудес. Там де иншѣ народы докладали всѣх старань до розвою кооперативных спблок, а державы помагали тым кооперативам великим капиталом, там даньскѣ селяне умѣли зорганизуватися сами в спблки без помочи чужого гроша, а навѣть за помочею дуже малых власных грошей, але за то при помочи своеї солидарности и зрозумѣння цѣлей. Допровадили до того, що днесъ в кождом селѣ есть селянська *позичкова каса*. Днесъ цѣла торговля усѣми плодами, якѣ малый и великий селянин має из своеї землї є вже в руках селянських *торговельних спблок*. Коли даньскій селянин хоче що небудь купити, он не иде до мѣста куповати, бо все купить у своїй *потребительнїй спблцѣ*. Свої сырѣ плоды також не продає, але дає переробляти до своеї селянської *продукцїйної спблки*. Спблка перероблює и продає в имени селянина дальше як выроб фабричный, та здобуває для него за доставленї сырѣ плоды о многої высшу цѣну. А вже найбльше имя здобули собѣ славнї на весь свѣт даньскѣ *молочарскѣ спблки* выробом масла. В найбльшом на свѣтѣ мѣстѣ в Лондонѣ майже не найдеш іншого масла, як лих даньске. А Англійцѣ уже умѣють добирати собѣ добрѣ стравы и присмаки. Дуже сильно розвинулися в Данії також спблки для *выробу и продажи мяса*. Селяне сами не продають живої худобы, але побудували собѣ спблными силами *кооперативнї рѣнти*. Там дають бити свою худобу головно свинї и висылають до великих мѣст, головно до Англії. Не менше добре розвиненї суть ту спблки для поднесеня годовлї коров, коней, овець, свиней, дробу и т. д. Такѣ спблки мають старатися, щоби до розплоду добрati членам найлѣпших розплодников та найлѣпшѣ матки. До них належить також навчити члена селянина, як он має ходити коло своеї худобы, та як є ї живити, щоби она принесла

єму як найбóльшу користь. На то, установляють спóлки для членóв контрольорóв.

Такíй контрольор, чоловéк фаховýй, ходить од одного села до другого, од одного члена до другого, контролює их роботу за их власнé гроши скаже кождому, ци добре он ходить коло своеї худобы, що повинен поправити, а член спóлки радо контрольора слухає, бо знає, що то єсть для його власного добра. Не будеме тут выраховувати, якъ спóлки там суть. Скажеме лиш, що не є нé бóгатого нe худобного селянина, котрый не був бы членом якої спóлки, або котрый бы куповав ци продавав що не будь без помочи своеї спóлки.

Але скаже не один: То все єсть там так дуже красне и нас оно займає. Але булобы добре нам знати, як оно там до того прийшло? Бо мы вже видиме, що ростина шумно росте, цвите, дає овочи. Але як взялося єї зерно в землю? Яким чудом прийшли Данцъ до тої думки, що кооперативными спóлками собѣ поможут?

И на то будеме старатися одповéсти. А ще лучше буде як одповéсть даньскій учитель Якоб Лянг. Он каже та-ке: Ще в 1864 роцъ, то є тогды як Данія програла войну, даньским селянином погорджував надутый сусъд. Був бéдный „глупый“ данець, здавалося не способный до нéякої науки.

Той консервативный селянин дрбноземельный, що йде лишь слéдами своих предкóв, так осторожный и боязливый на якій небудь выдаток, що важить в руцъ корону довго, заки єї выдасть, або оберне єї на одну и другу сторону, тай сковає до кишень, той селянин, що чує, як його другъ гнетуть и не вéрить им, той сам селянин зрозумěв одно: в єдиности селян их сила! Десь далеко в глухом кутѣ Даніи першъ селяне сами з'єдналися разом на то, щобы выробляти масло и продавати його не кождый окремо, але разом. Ишь знов зачали куповати разом на один рахунок. А интелигенція даньска? Часть єї пбдхопила то и зрозумѣла. Зрозумѣла то по програной войнѣ, що мусить собѣ народ нагородити страти! Зрозумѣла, що Данцъ не можуть оставити нe одного куска даньскої землѣ облогом, нe одного Данця темным, вызискуваним. В кооперації, в спóлках узрѣла для селян спасеніє. Кооперація — то школа а школа — то кооперація! И взялася до тої роботы. Зрозумѣла, що коли хто хоче двигнути в гору велику скалу в цѣlosti, то мусить пбдложити руки пбд сам спóд и зпбд самого споду здвигати, бо инакше скала трѣсне. И зачала интелигенція зпбд споду. Зачала будовати спóлки.

Перша правдива спілка повстала в 1866 р. і то по-потребительна на взбр англійських. Заложив ю священик Сонне в Тистед. Але тогди ще не було св'єдомості. Праця його була тяжка. Люде дивилися з недовірством. От — казали — хоче пôп заробити! И другі спілки ишли поволи, тяжко. А тым часом зачали вже працювати високі селянські школи, а потребительні спілки аж в 20 літ позніше, бо од 1886 року зачали розвиватися так, що нині маємо в Данії в кождій осаді потребительну спілку. Спілки ті зєднані днесь в союз. Союз має в кождому місті великих склади, фабрики та торгує з цільним св'єтом. В тім часі зачинають рости і інші спілки. Кооперативні ръзвні мяса зачинаються од 1887 р., то є од часу, як Нѣмці замкнули свою границю довозу худоби з Данії і ціна худоби впала. Треба було шукати іншого міста, а Англія жадала лиш найлѣпшого мяса — данського не хотіла, — воліла нѣмецьке.

Не од ръчи буде дознатися, як то в Данії до тих спілок прийшло: В селі Горзенс люде цуже завзяту вели борбу політичну з консервативною данською владою. Іх називала влада „лѣвими бунтарями“, та карала за що попало. А найбльше допѣкала на торгах. От примѣром везе газда свиню на торг. На него спадає тягар платити за право довозу на торг, за вагу, за ревізію, чи здоров'я. И звичайно чомусь з Горзенса були свині хворі, а виздоровлювали, як урядник достав дешо в руку. Бувало і три дні чекаєш на дозвіл продажі. А в Горзенс годували селяне много свиней. Що тут робити? Уперті они — не уступлять. Дозналися, що на ръзвання свиней ръзвники такоже контролю не мають. Постановили заложити ръзвню кооперативну і продавати мясо самим. Сказали — зачали. Ръзвня зачала працювати — а ръзвали тут лиши свині „лѣвих“, т. є. тих, що не хотіли платити урядникам. Зачалася борба з ръзвниками. Виграли лѣві, бо мясо их було на торзі лѣпше і танше. Жителі Горзенса дали перші примѣр. Днесь вже нема потреби нѣкого намовляти, щоби продавав худобу до спілки. Кождий сам знає.

Кооперативні молочарні мають свій початок давний. О их початку оповідають данські селяне ось що: В зимі 1882 року сидѣли собі селяне села Гединге в корчмі та розмовляли о своїй бѣді, котру і так кождий з них знав на память. Говорили і о тім, ци не можна бы свого масла поправити яким способом так, щоби мало виділяється в розмову. „Знаю — каже — способ. Купѣть собі машину на вироб масла, зносить до неї своє молоко, а вироблене

машиною масло од всѣх вас буде так добре як з двора, а може и лѣпше.“ — И пшов. Не дуже тому люде розумѣли, тай не дуже годилися. Але 23 лѣтній легинь Стилинг Андерсен, якій був вже в селянській високой школѣ, зрозумѣв. Взяв на себе ту роботу. Хоч як тяжко Йому ишло бы вже в червні сего року мав готову спблку и молочарню. Люде зрозумѣли, тым бѣльше, що цѣна худобы зачала падати, а масло ишло в гору. За примѣром ишли другѣ громады, так що в 1890 роцѣ було вже 270 спблок молочарских, а в 1906 р. вже 1068. Довели они днесь вже до найбѣльшого на свѣтѣ росцивѣту.

Нѣ один селянин не продає молока инакше, як через спблку. А масло од соток тысяч найменших и найбѣльших селянських господарств є так чисте и добре, а до того одностайнѣ, гейбы з одного двора. Днесь вже нѣхто не дѣлить даньского масла на дворське и просте, але кождый глядить купувати масло з кооперативу, як перворядне, забезпечене перед фальшованем охоронным знаком. Буває на свѣтових выставах нѣ одно масло не выграє першої цѣни лиш даньске. Масло стало головным жерелом доходу у даньских селян.

Днесь кождый даньскій селянин знає, що доброта и цѣна масла залежна од коров, та од пашї. Не диво тому, що Данци зачали старатися о полѣпшенї и добрѣ своїх коров, зачали збѣльшати число коров, зачали управляти лѣпше землю, одводнювати пасла, поправляти неужитки, зачали съяти бѣльше пашї, а менше хлѣбового зерна, а навѣть, коли своя паша вже не выстарчала, зачали куповати ядерну пашу из заграницї. Обраховали собї, що лѣпше докупити з чужини пашу, перемѣнити єї на масло, и чужинї продати то масло за дорожшѣ гроши. Та потреба пашї выкликала новї спблки: Од 1898. року зачинають рости спблки для закупна ядерної пашї (макухи, зерно) из заграницї, а також спблки для плекання худобы. З початку лиш спблки для плекання лѣпших пород коров, а дальше и інших домашних звѣрят, бо практика показала, що сей способ є дуже добрый.

Кооперативный вывоз яєць зачинається аж в 1895 роцї, коли вже нѣхто не хотїв даньских яєць куповати. Данци помогли собї. Вже з практики знали, як сильно може спблка поправити вартость, а тым самим и цѣну яєць. Заснували „Центральный Союз експорту яєць“, а по села „зборнї“ яєць. Люде приносять яйца до зборнї, зборня одсылає их до Союза, а Союз высилає вагонами в чужину, та ручить за свѣжость и доброту. Але ци може ручити?

Може! Бо ось погляньме: Не однакове число яєць може прийти в кождой порѣ року на торг. Тыи самим и цѣна на них не є одинакова. На яри та в лѣтѣ яйці значно таншѣ а в зимѣ дорожшѣ. То выкористовують купцѣ и переходяють яйця з лѣта на зиму, щоби их продати за границею як свѣжѣ. Через то, той що купував не раз ошукається, бо достав в зимѣ попсугутъ яйця за дорогу цѣну, а в лѣтѣ також не мõг купити, а селяне мусъли продавати за низку цѣну и в зимѣ и в лѣтѣ. Кождый поодинокї селянин не мõг продавати сам за границиу, бо мав их за мало. Взявся до того селянський союз. Союз мõг продавати и в' зимѣ и в лѣтѣ, а що селяне купцям перестали продавати, то с юз мав яєць на продаж подосгатком. Союз приказав кождому членови значити кожде яйце числом члена и датою. Через то мõг знати, од кого и коли кожде яйце куплене, мимо того, що купує од 100.000 членов.

Мѣсцевѣ „зборнѣ“ яєць мусять мати найменше 20 членов. Як таке число их збереся, зборні достає приписы, як мають члены поступати, та печагку на з іаковання кождого закупленого од члена яйця. Яйце достає число члена, дечь коли було продаче и знак зборнѣ. Зборня приймає лише добре очищене яйце и свѣже. Кождого тýждня одсылает зборня яйця до найближшого складу союза. Там переглядаються яйця при помочи електричного свѣтла, ци свѣжѣ. Не свѣже яйце отсылается членови и того кається за то, або и выкидається из зплки. Свѣжѣ и чистѣ яйця роздѣлюються по величинѣ и барвѣ, пакується, та отсылается до союза.

Такою контролею доведено до того, що нѣ один член не одважися послати підле або нечисте яйце, а союз може ручити купуючому за свѣжость и доброту.

Кождому членови платиться за доставленѣ яйця зараз, а коли союз продасть за высшу цѣну, то подвышку oddає зборням, а тѣ членам.

Союз заложив також уладженя для переходовуваня яєць на зиму, а щоби не псулися, переходовує в так званй солянй водѣ. В той способ переходовує рôчно по над 20 милионов яєць, а на яри пробує ще раз електричним свѣтлом, ци не зопсулося котре, а здоровѣ одсылает на продаж. Ручить купуючому не лише за чистоту яєць, и за великостъ та вагу, але за то вимагає высшої цѣны. Купуючій знов платить лѣпше охотно, бо знає що яйця з кооперативных спôлок даньских є напевно добрѣ.

Союз доконав ще одного. Взявся до пошированя найлѣпшого дробу, такого що дає на рбк много яєць а до того великѣ и то йому також днесъ удалося. Нынѣ в Данії мало хто сажає квочку на яйця, але курята вылягаються

з яєць машинами и то в таком множествѣ, що продажа курей и яєць зачала давати по маслѣ найбільшій доход данським селянам. Звѣстно що и найбѣднѣйшого селянина стати на кури та іншій дроб. Тѣ спблки сталися добродѣйством для найхудобнѣйших.

Видиме до чого допровадили данськѣ кооперативнѣ спблки. Карность и послух у них велики и за то не меншій добробут у данських селян. Ось що пише о данських селянах один подорожный: „Коли бы я був змушений жити за границями моего народа и выбирати, що маю там робити, то я хотѣв бы бути данським селянином. Той потребує лише управляти землю та ходити коло худобы. Усе інше дає йому кооперативна спблка. Торговельна спблка доставить йому пашу, та штучнѣ гної на поле, потребительна доставить з чужини все, що потребує: знаряды, желѣзо, настѣня, каву, цукор и проче. Знов молочарня забере з під дверей молоко, рѣзня худобу, та зложить до рук готовѣ гроши и т. д.

То все роблять сами хлѣборобы своїми спблками а нѣхто поодинко не мусить о то старатися, бо на то має плаченых урядників... Он старається лише о урожай.

Як виглядають господарства данських селян?

Усѣх господарств в Данії єсть до 280.000. Середня величина кожного господарства виносить около 50 кат. угрбов. З того можна бы думати, що селяне данськѣ не мало мають поля, але не забувайме, що більшість з них суть такї, що мають $\frac{1}{2}$ до 10 угрбов. Не забувайме також и на то, що давнѣйше мали они о много менше поля, але збогачуються при помочи спблок, закупляли дворы банкротуючих панов, та роздѣлювали межи себе. А много поправили неужитків и зробили з них родючѣ поля. Ще в 1864 роцѣ було 200 миль квадратных неужитків. То все нынѣ высушене, або заводнене, родюче. И знов зазвѣдає хто, як оно до того прийшло ?

В 1864 роцѣ заложив бувшій данській подполковник Далгас „товариство для поправы неужитків“. Он голодив: „Здобути и збудовати мусиме Новый Шлезвик на тих неужитках.“ Працював тяжко. Але дѣло повелось. На тих давних мочарах лежить днес межи іншим и красне село Йортебалгей. Колись отець великого данського філозофа Киркегарда проклинув долю, що мусить в тих багнах жити и вбвцѣ пасти. А днес його сын видить на тобі

мъсіцѣ прекрасне село, чуднѣ лѣсы та ланы, красный даньскій скот. Видить людей веселых, и душа у него радѣе. Так прыйшли Даньцѣ до землѣ. Але бѣльшинство з них не мають так много поля. У нас є значно бѣльше газдовства. Але ци можна по числу угрб оцѣнювати их богатство и так ровняти з нашими газдами? Там газда з меньшим простором поля має не раз о много бѣльшій доход, як великій газда. Його загорода, коровы и дроб дадуть бѣльше доходу, нѣж великий лан застяный зерном.

О много лѣпше було бы оцѣнювати по числу худобы, але и то не дасться. Бо у нас худоба рогата дає правда молоко також, але так мало, що на продаж не выстане. Коли корова у нас дасть пересѣчно 1000—1200 літрбв молока, то вже — не зле. А Даньцѣ довели до того, що малѣ худѣ даньскѣ коровы дають 3500—4000 літрбв, а бувало и бѣльше. Ось корова звана „Беллингѣ“ одержала на выставѣ в 1910 роцѣ першу нагороду за то, що дала аж 7010 літрбв молока на рбк, а в 1911 роцѣ дала інша корова „Брілле“ 6295 літрбв молока.

Тай спосѣб газдованя в Данії есть днесъ иншій чим у нас. Вже мало хто сїє зерно, а звычайно пашу для коров. И пасовища не лишає на пасло, бо волить заорати, та застяти пашнею. Йому та дасть бѣльшій доход.

Села там не скученѣ так як у нас, але роскиданѣ колоніями. Коли глянеш на село здалека, то видиш по полях окремо лѣжачѣ газдовства, уквѣтчанѣ зеленью, немов вѣнком, а довкола них поля. Лиш там де школа, церква, складниця, читальня, та будинок громадській є осередок села.

Ци так лѣпше? Кажуть Даньцѣ що лѣпше. Не потребують плотбв, нѣ нѣяких інших огорож, бо кождый є довкруги на своїм. Сусѣд не загрожує сусѣдови шкодою, худоба не зайде в чуже, анѣ огонь у сусѣда не запалить будинку другому. И при заразливых хворотах лѣпше охоронити себе. Словом вже од давна не видите в Данії накопиченых на себе людських хиж.

Хаты мешкальнѣ чистѣ, хотяй не дуже выставнѣ. Навѣть найхудобнѣйшій має двѣ комнаты, а богатшій має бѣльше. Не раз найдеш у селянина телефон, але сам дом не дорогій. Стѣны дому не мурованѣ, а деревлянѣ з дощок, а в серединѣ межи досками попѣл на то, щоби хата була тепла. Данець жиє скромно, не марнує гроша на дармо. Зайдеш в хижу з великими вѣнками, ясну, простору, свѣжу, аж любо посидѣти. Не менше чистѣ од людских хат стайнѣ. Нѣхто не увидить, щоби гнй марнувався пд стрѣхою,

або щоби гноивка виїкала в ярок. Гнбй и гноивку сокотить данській газда, бо знає, що то — богатство. В Данії нѣхто не побачить коровы чи іншої скотини брудної, вилѣплоеної калом. Еї газда чистить що дня. Куды поглянеш чистота.

Але послухайме, що говорить данський професор Лакур о тбм, як було давнѣйше: „Коли бы вы порѣвнали нынѣшнїй стан из станом з перед 60—70 тѣт, то видѣли бы вы, як великїй у нас на селѣ поступ. А выглядalo село так. Далеко за селом був громадскій ци панскій лѣс, або запущене безвартne пасовище, або мочарѣ, ци неужитки. Близше села були поля. Поля дѣлилися на три руки. В однѣй руцѣ съяло щѣле село овес ци ячмѣнь (ярець), в другїй озимину, а третя лежала облогом, казали — спочивала.

Ще близшѣ поля служили вже кождому з окрема до вподобы, але их було мало. Усѣ хижки та будинки газдбвскѣ, були скупченї тѣсно над ставком, рѣчкою, ци при пути. Поля були так подѣленї, що на одного газду припадало не раз до 20 и 30 дараббв а знаю такого, що мав до 60. Зрозумѣле, що оден другому був перепоною в роботѣ. Часом навѣть поля сусѣдных громад посплѣталися межи собою так, що и достатися до них нѣкуды. То все було великою перешкодою в хлѣборобствѣ. Огнѣ, хвороты ширилися але до того всого люде привыкли та говорили: Так вже мусить бути, так є добре.“ А до того як звѣстно земля неплодна, звычайно пѣскова, або багниста, поросла хащею а ледво мала часть плодовита.“

При високбй селянськбй школѣ в Лінкби є хлѣборобскїй музей, и в ньому по однѣй сторонѣ зобрана старовина из давногж житя данських селян. По другбй сторонѣ музею є зложене усе нынѣшнє. Коли хто не видѣв цѣлої Данії, але огляне лиш той музей, то одразу видить два данськѣ свѣты: старыи и новый. З одної стороны старѣ деревлянї плуги, коло них борони з прутя позбиванї деревлянми клинцами. Є старѣ жорна до меленя муки, є деревлянї возы, є взоры давнно ношеного платя. Є навѣть стара колишня селянська хижка со всѣми надобами тодѣшнго газдовства. Давня хижка подобна до нашої пелевнї з маленькими вѣкнами. Входиться до неї низенькими дверима из старою деревляною засовкою. В хижѣ на однїй сторонѣ огнище, над огнищем котел. Ту жили люде и варили собѣ їду. Над котлом колоды дерева окопченого саджею, а ще висше окопченый дымом пôл. Дым выходив собѣ куды хотѣв. Дальше тонка перегорода, а за перегородою було мѣсце для коней, коров, свиней, дробу та іншого маєтку. Над ними скла-

далося съно та инша паша. В музею видиме на стѣнах карты (мапы), на которых начеркненъ людскѣ поля — выглядяютъ довгѣ, покрученѣ на усть стороны и поломанѣ.

Видиш той старый свѣт и жалѣеш, що так нужденно люде жили.

Приходиши в нову часть музею и видиш новый свѣт, та радуєшся, що так жиуть новѣ люде.

Желѣзны плуги, новѣ желѣзны борони, млынки, окутѣ возы, та всякѣ инши газдовски машины. Пишається гарна селянска хижка, а коло неї иншѣ газдовскѣ будинки. Поля на мапѣ мають зовсѣм иншій выгляд, кожде газдовство выглядяє гей бы двбр. Словом зовсѣм новый, на ново одрожденый свѣт.

Того всего старого вже днесъ нѣхто не видить. Поля вже давно зцѣленѣ (скомасованѣ) для кожного газды в одно, а села сколонизованѣ.

Коли днесъ дивитися на даньского селянина, то мусиме мати чувство, що тому чоловѣкови добре жиєся, але коли знаєш його исторію, то дивишся на него як на правдивого, завзятого борця з тяжкою природою Данії, як на чоловѣка, который живе на такомъ самомъ просторѣ землѣ, що в нас, але 5 разбв больше людей, живутъ лѣпше. Он есть першимъ хлѣборобомъ въ свѣтѣ.

* * *

Даньскѣ селяне могли бы бути зарозумѣлѣ з того, що до нихъ ходять люде з цѣлого свѣта на науку, коли бы то було въ ихъ натурѣ. Каждого року приходять сюди люде ученѣ и неученѣ, щобы учитися, а чужѣ державы высылають фаховѣ комисії на студії. Комисії розслѣджують способы газдовства, досконалостъ кооперативныхъ спблок, способы веденя науки въ школахъ, щобы и въ себе таке запровадити, щобы и въ себе двигнути хлѣборобкій станъ на высшій степень культуры. И много найдлося такихъ народовъ, якѣ зачали ити слѣдами даньскихъ селян. Вже взяли примѣръ однихъ Шведы и Норвеги, а найдбльше Финляндцѣ. Бѣдный той финляндскій народъ довгѣ лѣта жив у бѣдѣ. А має дуже худобну землю. Схудобнѣв дуже, тож не диво, що проводники финляндскаго народа зачали старатися двигнути його з худобности, та высылали своихъ людей на науку въ чужину, а межи іншими и до Данії.

Одинъ Финляндецъ такъ дуже захопився даньскими високими школами, що постановивъ за всяку цѣну запровадити ихъ и въ Финляндії. А знаючи, що то не иде легко,

додав: „Як наш народ не схоче вступати до тої школы, то мы будеме його тулы гнати“. Та не треба було силувати, бо финляндскї селяне приняли також радо тута школы и они там вже зачали красно розвиватися.

Так отже допровадив данський селянин своею невспушкою працею и наукою до того, що не лиш став першим у своїй державѣ, але — що важнѣйше — став добродѣєм для многих народов: Учить селян цѣлого свѣта, а також и нас, як можна боротися о свою долю и як маємо працювати для себе и для будучих.

Видавництвом товариства вийшли слідуючи книжки:

Ч. 1.	Что то „Просвѣта“. — Василя Пачовского	1— Кч
Ч. 2.	Чорт на весѣлю. Оповѣдання из житя Верховин- цѣв. — Лукача Демяна	3— Кч
Ч. 3.	Выбор из поезій Стефана Руданьского (веселъ верши).	3— Кч
Ч. 4—7.	Історія Подкарпатскої Руси, ч. I. — В. Па- човского	12— Кч
Ч. 8.	Чим и як гноити. — М. Творидла	2— Кч
Ч. 9—10.	Добродѣтель перевысшаетъ богатство — на- родня игра в 3 дѣйствіях. — А. Духновича	5— Кч
Ч. 11.	Вертеп, роздвяна игра на три дѣї. — М. Пѣдго- рянки	450 Кч
Ч. 12.	„За готар,“ оповѣдання из сельского житя. — Ольги Кобилянскѣ	2— Кч
Ч. 13.	Чого нам вчитися од данських селян. — М. Тво- ридла	350 Кч

Оддѣл музикальный:

1.	Подкарпатски спѣванки для хору — першій десяток — уложив О. Кізима	10— Кч
2.	Гри и забавы для дѣтей для ужитку в захоронках и школах. — зложив М. Рощаховскій	7— Кч

Оддѣл літературно-науковый:

1.	О письменномъ языцѣ Подкарпатскихъ Русинов. — А. Волошина	6— Кч
2.	Літературни стремлѣнія Подкарпатскихъ Русинов. — Д-ра ю. Бирнака.	

Печатаються:

1. Поезія А. Духновича.
2. Історія Подкарпатскихъ Русинов ч. II. — В. Пачовского.
3. Пошестнѣ хвороты на Подк. Руси. — Д-ра Манацкого.

**Замовляти можна в канцелярії „Просвѣты“
Ужгород, Капитульна 10.**